

Lluís To

**LA GIRONA CAROLÍNGIA I FEUDAL
(SEGLES VIII-XI)**

Durant el període que va de la conquesta franca fins al segle XIII, les ciutats catalanes no tingueren un govern local, formalment instituït. No hi hagué òrgans representatius, amb capacitat de recaptar impostos o una jurisdicció que els permetés imposar normes i castigar infraccions. En aquest sentit, Girona no fou cap excepció tot i ser una de les principals ciutats en les terres ocupades pels carolingis al sud dels Pirineus.

Girona sota el domini dels comtes

Pocs anys després de la fracassada expedició contra Saragossa del 778, dos breus textos cronístics, el Cronicó de Moissac i els Annals de Barcelona donen la notícia que l'any 785 els homes de Girona lliuraren la ciutat a Carles, rei dels francs. Els dos textos, quasi idèntics en les seves paraules, no diuen gaire res sobre aquests *homes de Girona*. És plausible que uns representants de la població duguessin a terme les negociacions però no sabem quants eren, ni quin era el seu nom, com tampoc sabem quin mecanisme polític hauria permès acordar el lliurament de la ciutat a la monarquia franca. Els contactes dels potentats locals amb la monarquia franca s'havien activat després del pas dels exèrcits de Carlemany en direcció a Saragossa. Alguns dels seus aliats locals, els famosos *hispani*, aconseguiren que la cort recolzés la seva instal·lació en condicions favorables al nord de les Alberes. El gest dels homes de Girona s'hau-

ria de situar dins aquest context tot i que no en coneixem els detalls.

Arreu d'Occident la crisi de les cúries romanes havia deixat el poder en mans d'un grup més informal de poderosos locals entre els quals es compten els bisbes en els llocs que eren seus episcopals. La preeminència social ja no depenia de les jerarquies d'un govern ciutadà inexistent sinó de les que ofería l'Església o les estructures dels regnes. Aquestes dues jerarquies ben formalitzades són presents a bona part de les ciutats altmedievals i són les que congreguen al seu entorn les elits ciutadanes. Però abans que aquestes poguessin cristal·litzar en un *govern* de la ciutat haurien de passar segles. En les quatre centúries que segueixen a la conquesta franca no tenim cap referència explícita a una representació de la comunitat local que parli amb veu pròpia. En canvi tenim diverses dades sobre els integrants de les jerarquies comtal i episcopal que utilitzaven la ciutat com un centre de poder.

Del segle IX al XII, el govern de Girona, com el de tantes altres ciutats catalanes, estigué en mans de comtes que exercien la seva senyoria sobre la ciutat. Girona va ser, doncs, una ciutat comtal i després reial. Això no impedia als comtes compartir determinats ressorts del poder amb els bisbes, vescomtes, veguers o altres figures prominents de l'escena local. La senyoria comtal no va impedir que una bona part de les terres del seu entorn o dels recursos naturals més propers fossin en mans dels eclesiàstics o dels poderosos laics de la ciutat, i que en definitiva els comtes controlessin només una part del sòl urbà o del seu entorn més proper. Alguns aristòcrates fixaren la seva residència a

la ciutat però els seus recursos indubtablement procedien dels seus dominis rurals. Caldrà esperar els segles XII i XIII per trobar-nos amb una economia més genuïnament urbana capaç de contribuir a l'aparició d'una burgesia local.

Fins a la darrerria del segle X els successius comtes utilitzaren les ciutats com una de les bases del seu poder militar i polític a la regió. Les fortificacions urbanes, els murs i les torres, eren un element estratègic decisiu en un espai relativament proper a la frontera amb al-Andalus. La vulnerabilitat dels territoris ocupats pels francs a final del segle VIII era ben palesa quan Córdoba enviava els seus exèrcits cap al nord-est. Per exemple, el mes d'octubre de l'any 827 les tropes enviades per l'emir Abd al-Rahman, aprofitant la revolta d'Aissó i Guillemó, arribaren fins a les portes de Barcelona i Girona. Però en ambdós casos els murs proporcionaren una protecció suficient als seus habitants. Quelcom semblant ocorregué vers el 850 quan de nou es produí l'arribada d'un exèrcit andalusí fins a Girona en un context de crisi política. Segons el text cronístic, les tropes saquejaren el territori de les rodalies de Girona sense poder prendre el nucli urbà. Precisament per aquest motiu la presa de Barcelona per part de les tropes d'al-Mansur, l'any 985, fou un fet excepcional en el seu temps, capaç de marcar un abans i un després en la història. Les ciutats com Girona tenien un valor especial per als monarques francs que a través dels comtes volien mantenir el control del territori. La cort no va trigar gaire a abandonar els seus plans expansionistes després de la presa de Barcelona el 801, i va descarregar tota la responsabilitat de la defensa militar en els comtes i els seus homes.

La vinculació dels comtes amb la ciutat és ben evident des dels inicis de l'ocupació franca. Segons un passatge de la *vida* de Lluís el Pietós de l'Astrònom, l'any 801, el cos expedicionari franc encarregat del setge de Barcelona era dirigit per Rostany, comte de Girona. Aquest és, per tant, el primer d'una llarga sèrie de comtes vinculats a la ciutat. Però la documentació del segle IX no sol especificar el lloc on exercien les seves funcions aquests comtes i aquesta és una dada que es dedueix només de l'indret on apareix el comte o dels seus acompanyants. Alguns d'ells semblen haver desenvolupat la seva activitat en diversos espais simultàniament. En els segles X i XI els descendents de Guifré el Pelós governaven alhora els comtats de Barcelona, Girona, Osona i altres. Durant el segle IX, Bernat de Septimània podia haver acaparat les funcions comtals en un territori encara més ampli de la Septimània i Marca hispànica. En les primeres dècades que seguiren la conquesta, els comtes exerciren la seva autoritat sobre un conjunt de *territoria*, supervivència de l'antiga organització espacial tardoantiga, que quedaven subordinats a ciutats com Girona. La subdivisió en *pagi*, segons la terminologia més freqüent en el segle IX, o *comtats* en el segle X, es correspon doncs a un procés d'estructuració territorial que en la seva culminació coincideix amb la definitiva consolidació política dels comtes hereditaris.

Durant el segle IX, els comtes ho eren per designació dels monarques, i alguns d'ells van ser depositats precisament per enfrontar-se a la política reial. Com ja va observar R. d'Abadal, els més desafectes foren paradoxalment aquells que eren d'ètnia franca i que havien estat investits

amb el control d'un territori major que no pas els comtes indígenes. Els comtes acudien de tant en tant a la cort d'on recollien preceptes per a particulars i institucions religioses, però les visites foren cada cop més espaciades i s'acabaren durant la segona meitat del segle X com a conseqüència del procés d'emancipació política dels comtes catalans. En els primers temps del domini franc, la cort pot haver enviat al sud dels Pirineus comtes palatins com Ragonfred (comes palacio), que actuà en un plet sobre la vila de Bàscara, conegut a través d'un jurament sacramental de l'any 817.

Hi ha una llarga llista de comtes beneficiaris de Girona, abans de la seva consolidació en mans dels descendents de Guifré el Pelós. En alguns casos, les notícies són molts escasses i la identificació com a comtes de Girona és només una hipòtesi. Entre els primers comtes, després de l'esmentat Rostany, se sol identificar a Odiló, Bera de Barcelona, el franc Rampó, Bernat de Septimània i el seu germà el marquès Gaucelm. El successor d'aquest fou el comte Berenguer de Tolosa a qui s'atribueix un enfrontament amb el bisbe Guimar de Girona. Segons J. M. Salrach devien estar en bàndols oposats en les lluites dinàstiques que sacsejaven la família carolíngia. D'aquí que en el precepte de Lluís el Pietós per al bisbe i la seu de Girona s'hi digui que homes malèvols amenaçaven els seus dominis. Després de la seva mort, Bernat de Septimània va retornar al poder comtal, i finalment morí executat l'any 844. Llavors la investidura dels comtats potser recaigué en Sunifred, que era comte a Urgell i Cerdanya, i que al seu torn morí víctima de la revolta orquestrada per Guillem,

fill de Bernat de Septimània. És en aquests temps convulsos que uns exèrcits emirals degueren plantar-se davant de Girona i posaren a prova de nou la solidesa de les seves muralles. Poc després, la dignitat comtal devia recaure en un tal Guifré, potser succeït pels marquesos francs Odalric i Humfrid, i més tard pel comte Otger i Bernat de Gòtia. L'any 878, seguint la historiografia tradicional, la investidura dels comtats de Barcelona i Girona recaigué en Guifré el Pelós, que també era comte d'Urgell i Cerdanya. No obstant R. Martí creu que a la llista de comtes, després de la desaparició de Bernat de Gòtia, caldria afegir el comte Delà o Undila, documentat al bisbat de Girona entre el 879 i el 893, i Gausfred que presidí el judici a favor del monestir d'Amer per un alou en disputa a la vall d'Anglès.

Els darrers anys del segle IX també van ser un període agitat per a la seu episcopal perquè simultàniament dos prelats ocuparen la mitra gironina. D'una banda hi havia Serf de Déu, elegit bisbe el 888, i de l'altra, el bisbe Ermemir, que acompanyà el comte Sunyer II d'Empúries a la cort del rei Odó, l'any 889. Ermemir va ser expulsat de la seu i posteriorment, el 897, desposseït de la dignitat episcopal i excomunicat amb una butlla papal. Fou, doncs, Serf de Déu qui s'imposà per damunt del seu rival i potser així s'explica també la pèrdua del poder per part del comte Gausfred, i la retallada de les prerrogatives comtals amb l'ampliació del terç a la meitat dels drets dels bisbes sobre pastures i mercats amb un precepte del rei Carles el Simple del 899. Serf de Déu, que com a bisbe participà en la consagració de les esglésies de Fontanet, a la Bisbal, i Camprodon, morí vers el 906 i el seu epitafi a l'església de

Sant Feliu diu que s'estigué a l'episcopat durant 15 anys, és a dir, fent-lo començar el 891 quan Ermemir en va ser expel·lit de la seu. L'elecció del successor de Serf de Déu, el clergue palatí Guiu, el 908, va tenir lloc en una solemne assemblea a l'església de Sant Feliu presidida pel comte Guifré Borrell, fill de Guifré el Pelós. Aquest acte és la primera prova segura del control de Girona per part de la família del Pelós, i inaugura una llarga relació entre aquesta dinastia i la ciutat.

A partir del comte Guifré Borrell, els comtes tendiren a considerar els comtats, cada cop més ben delimitats, com la seva possessió heretada més que no pas el resultat d'una investidura reial que ja no es tornaria a produir. El successor de Guifré, el seu germà Sunyer, comte i marquès (911-947), va dur a terme un acte de sobirania com la concessió del terç dels drets sobre el monedatge a la seu episcopal, l'any 934. I per remarcar encara més el sentit dinàstic en aquesta donació i en la d'un alou el 945, Sunyer i la seva muller Riquilda tingueren cura d'esmentar-hi els pares i germà difunts, i els fills. Tots ells havien de rebre col·lectivament els beneficis espirituals inherents a les donacions pietoses a l'Església. El distanciament de la nova dinastia comtal envers el poder regi es traduí en el fet que els comtes deixessin d'acudir a la cort reial, tot i que encara el comte Guifré de Besalú, el 952, i Gausfred de Roselló, el 981, semblen haver-s'hi desplaçat.

Com era d'esperar el bisbe Guiu, procedent de la cort franca, mantingué més contactes amb els carolingis que no pas els fills de Guifré el Pelós, Guifré Borrell i Sunyer. L'any 922 obtingué un novè i darrer precepte per a la seu

de Girona del rei Carles el Simple on s'incorporaven les darreres adquisicions del domini episcopal. El nou context polític va estimular la lluita per les eleccions episcopals i la ingerència comtal en els afers episcopals. La família de comtes de la Cerdanya i Besalú, sense cap seu episcopal en els seus comtats, desplegarà una bona estratègia per tal de col·locar alguns dels seus fills en la seu arquebisbal de Narbona i en les seues episcopals de la província. El comte de Besalú Miró va poder, per exemple, ocupar la mitra gironina, l'any 971, i esdevenir alhora comte i bisbe, quelcom prou excepcional a la nostra regió. Però just abans hi hagué un o més intents de crear un nou arquebisbat que permetés sostreure les eleccions episcopals catalanes de la ingerència de l'arquebisbe de Narbona. Un únic document permet documentar un arquebisbe Delà a Girona l'any 954, potser resultat d'un intent efímer d'instaurar en aquesta seu episcopal el nou arquebisbat. Però l'intent més conegut és el del bisbe Ató, que en companyia del comte Borrell anà fins a Roma per obtenir del papa una butlla que instaurés un nou arquebisbat a Vic. Altre cop, però, la temptativa fracassà per la mort d'Ató, l'any 971, assassinat sens dubte pels contraris a la nova organització eclesiàstica.

No resulta habitual poder constatar la presència dels comtes a la ciutat de Girona. Però n'és un exemple l'acta judicial que l'any 898 va presidir el comte Gausfred a la ciutat de Girona, per una reclamació que li adreçà l'abat d'Amer a propòsit d'un alou de la vall d'Anglès. Aquest *mallus* comtal permet documentar a Girona uns jutges, un saig i diversos bons homes, laics i eclesiàstics. També el

comte Borrell acudí a la ciutat de Girona, el novembre de 949, amb motiu de la consagració de l'església del monestir d'Amer per part del bisbe Gotmar. És evident, per tant, que el comte no residia permanentment a Girona. En contextos judicials apareixen a vegades uns vescomtes, però és dubtós que aquests tinguessin una delegació de l'autoritat comtal a la ciutat. Així, en un tribunal presidit pel bisbe Gotmar, l'any 841, s'esmenta al capdavant dels bons homes, un tal Guifré, vescomte, però res permet atribuir-li una *potestas* delegada del comte. En aquesta primera etapa del domini carolingi els vescomtes més aviat semblen formar part del grup de vassalls reials amb els quals els sobirans francs procuraven assegurar la seva autoritat.

Com en altres ciutats, a Girona, els bisbes eren els principals representants del poder polític ja que hi residien de manera continuada. I no és casual que la nostra principal font d'informació sobre la Girona d'aquesta època siguin els arxius de la catedral. Tanmateix els bisbes obtenien la base del seu poder en un domini que era eminentment rural. Els privilegis que els bisbes havien obtingut dels monarques francs, des de Carlemany fins al del rei Carles el Simple, atorgat l'any 922, tenien per objectiu consolidar la immunitat els drets episcopals més enllà de les muralles de la ciutat. Gràcies als preceptes francs de la catedral avui podem fer una geografia del domini episcopal. Els preceptes ens revelen un domini impressionant per les seves dimensions, format per desenes de *villae* escampades per diversos indrets de la diòcesi i que s'anà ampliant encara més durant les dues centúries que seguiren la conquesta franca. Les successives consagracions d'esglésies

per part de bisbes com Guiu o Gotmar a mitjan segle x van permetre augmentar les rendes amb els drets parroquials. En aquest patrimoni només alguns elements es podien associar més específicament amb la ciutat. Els bisbes disposaven, segons els preceptes reials, d'una part del *teloneu*, un dret sobre les transaccions comercials que devia afectar els mercats urbans.

Durant el segle x, l'eficàcia del poder reial franc va anar esllanguint-se i bisbes i abats van dirigir-se cap a Roma, per tal d'obtenir el reconeixement dels seus drets a través de les butlles papals. L'any 1002, el bisbe Ot de Girona va aconseguir del papa Silvestre II una butlla que li permetia assegurar els seus drets al domini episcopal inclosos els béns situats a l'interior dels murs de la ciutat i les diverses parròquies amb els seus delmes. En l'esmentada butlla s'hi inclouen també els drets episcopals en un terç de la moneda de la ciutat de Girona, els censos dels jueus i un terç del *teloneu* dels mercats de la ciutat i del comtat.

Entre els personatges que envoltaven els bisbes de Girona, A. Constant ha observat la presència d'uns vescomtes que exercien alhora d'*archilevites* o ardiaques. Aquests eren una important dignitat eclesial que tenia al seu càrrec la gestió del domini catedralici. Un domini al qual s'afegia el control d'un nombre creixent de parròquies, consagra-des pels bisbes gironins, amb els seus delmes i primícies. Alguns d'aquests vescomtes implicats en l'administració episcopal foren Ennec, que va participar en un judici a favor de la seu episcopal, l'any 921, o els vescomtes Audegar i Ervigi que es trobaven en l'entorn del bisbe durant els anys centrals del segle x.

A l'entorn del 900, la presa de possessió dels comtats per part dels fills de Guifré el Pelós, com si es tractés d'un patrimoni familiar, tingué altres conseqüències. Es perfilaren uns comtats com a entitats territorials amb uns límits ben definits, i en els documents aquests comtats tendiren a substituir els vells *pagi*. Aquesta delimitació dels comtats va estimular les rivalitats polítiques entre les diverses famílies comtals. Les relacions entre els comtes de Cerdanya-Besalú i els seus parents de Barcelona-Girona, per exemple, van passar per moments de forta tensió durant el segle x. Un dels primers signes de la patrimonialització dels honors comtals és precisament la concessió dels drets sobre la moneda que el comte Sunyer va concedir a la seu de Santa Maria l'any 934. El comte disposava lliurement d'un atribut del poder regi, una regalia, i en el text s'al·ludeix als oficials encarregats de la moneda (*ministra-libus*) del comte i del bisbe.

Pels volts de l'any 1000, el marc polític va experimentar canvis notables arreu dels comtats catalans. El desenvolupament de les clientele armades i l'augment dels recursos en mans de l'aristocràcia van provocar la transformació de les estructures polítiques i socials de tradició carolíngia. Historiadors com P. Bonnassie o J. M. Salrach han destacat, en particular, la fi dels tribunals de justícia públics i l'aparició de mecanismes de resolució dels conflictes que denoten una nova correlació de forces en la societat medieval. El segle xi va veure consolidar arreu formes d'exercici del poder pròpiament feudals centrades en el control dels castells. A la ciutat Girona el nou context va tenir una influència evident en les formes de govern i s'en-

cavalquen amb altres canvis igualment significatius com els que es deriven de la reforma eclesiàstica.

Girona en els temps feudals

El tradicional absentisme comtal a la ciutat es va estroncar amb l'arribada de la comtessa Ermessenda de Carcassona, muller del comte Ramon Borrell, que visqué a Girona durant una bona part de la seva llarga viduïtat (1017-1058). Els temps del comte Ramon Borrell representen un punt d'inflexió en la correlació de forces amb al-Andalus. La preeminència de les tropes cristianes va permetre capitalitzar en benefici dels comtes un flux d'or de proporcions insòlites. A més, s'afegien als recursos que proporcionava la superioritat militar els que provenien del creixement de l'economia local i d'una millor capacitat d'obtenir rendes per part de l'aristocràcia catalana. Tot això explica, en part, l'excel·lent generositat amb la qual Ramon Borrell i Ermessenda s'adreçaven a l'Església gironina. Però els comtes també procuraven assegurar-se el control de la seu episcopal. Un germà d'Ermessenda, Pere Roger, en fou escollit bisbe i així s'establí en una fructífera relació entre comtessa i episcopat durant prop de mig segle. En efecte, l'any 1015, Ermessenda acompanyava al comte Ramon Borrell en una transacció amb el bisbe Pere Roger per la qual es cedia als comtes l'església de Sant Daniel a canvi de 100 unces d'or invertides en la construcció dels murs i la coberta de la seu episcopal, i d'una terra situada just

al costat de la ciutat, al Mercadal. L'església de Sant Daniel fou la base per a la fundació de l'abadia benedictina de monges que des dels orígens comptà amb el patrocini comtal. Les obres permeteren consagrar la nova seu de Santa Maria l'any 1038 i en la corresponent dotació la comtessa Ermessenda oferí la impressionant quantitat de 300 unces d'or per a la elaboració d'un nou frontal d'altar, sense dubte una peça d'orfebreria excepcional.

La comtessa Ermessenda va retenir durant dècades els seus drets damunt del comtat i la ciutat de Girona. El llarg enfrontament amb el seu nét, el comte Ramon Berenguer I, fa palesa aquesta centralitat de Girona. Nobles com Mir Geribert es comprometeren a ajudar Ramon Berenguer a recuperar la ciutat contra Ermessenda, o senzillament a posar-se al costat del comte en la disputa amb la seva àvia. Finalment, l'any 1057, Ermessenda va cedir els seus drets comtals, inclosa la ciutat de Girona i el castell de Gironella, a canvi de 1000 unces d'or. En la donació dotal de Ramon Berenguer I a la seva esposa Almodis, del 1056, ja s'inclouïen a més de la ciutat de Girona, el castell de Gironella i totes les torres i murs de la ciutat, probablement per fer que Almodis fos la veritable successora d'Ermessenda. Des dels anys 1040-1050, els juraments de fidelitat a favor de Ramon Berenguer I inclouïen el compromís de preservar per al comte la ciutat de Girona amb el castell de Gironella i les altres forteses de la ciutat.

El castell de Gironella segurament s'havia adaptat per tal de servir com a residència dels comtes a la ciutat. Torres i altres seccions de l'antiga muralla havien experimentat una transformació semblant i s'havien modificat per

tal que alguns nobles en poguessin fer ús com a cases urbanes. Aquest és un procés del qual se'n coneixen altres exemples en ciutats coetànies. L'any 1020, la comtessa Ermessenda i el seu fill el comte Berenguer Ramon donaren a la seu episcopal una torre amb els murs que l'envoltaven, un casal i un pati situat just al davant, tot plegat al costat de la catedral. Però el text ens parla d'una torre agençada per a usos diversos i que, a més, es podia segregar de la resta del recinte emmurallat. El castell de Gironella serví d'escenari per a múltiples actes de govern. Per exemple, a mitjan segle s'hi pronuncià una sentència arbitral sobre el castell de Begur en un dels actes més solemnes dels que tenim constància a la Girona del segle XI. S'hi van reunir a més dels bisbes de Barcelona i de Vic que presidien l'acte, els comtes Ramon Berenguer I i Almodis, el comte Guillem de Besalú i diversos nobles de la regió.

Altres elements de l'antiga muralla, especialment al voltant de les portes de la ciutat, evolucionaren vers la formació de residències nobiliàries. Un dels casos més destacats era el castell de Sobreportes, construït al damunt de l'entrada nord de la ciutat. Un dels juraments de fidelitat al comte Ramon Berenguer I ens el mostra en mans d'Arnau, fill de Garsenda, que en cediria la potestat al comte seguint la fórmula habitual de l'època ("podestativum farei [...] de ipso castro de Super portam de Gerunda"). Segons J. Canal i altres, caldria identificar aquest personatge amb un Arnau Ramon que féu testament l'any 1066. Aquest text no cita explícitament el castell de Sobreportes però sí una casa dins dels murs de Girona i un patrimoni rural molt extens a més d'honors tinguts pels comtes, els bisbes i altres

senyors. Una transacció de l'any 1082 va afectar un solar i un edifici situat a tocar d'una torre que es tenia en feu pel senescal Guillem Ramon i el seu germà Arbert. Fos o no aquesta torre el mateix castell de Sobreportes, el text demostra la presència a la ciutat del senescal, un personatge molt destacat de l'entorn comtal de l'època.

Un altre sector de les muralles, al voltant de la porta sud de la ciutat, va acollir una *torre* dels vescomtes. Però a diferència del cas de Barcelona tenim ben poques dades sobre aquesta fortalesa vescomtal del segle XI. Tot just un document de l'any 1054, té per objecte una casa situada precisament sota aquesta torre vescomtal, on vivia el cavaller Oliba Duran.

Des de principis del segle XI, tenim documentats uns vescomtes de Girona en l'entorn de la comtessa Ermessenda. La primera menció d'un *vescomte de Girona* correspon a Amat en una cort judicial, l'any 1018, on es dirimia la possessió d'un alou que precisament reclamava Ermessenda. Poc abans, l'any 1010, el mateix vescomte Amat disposava d'un alou a la ciutat a favor del monestir de sant Cugat del Vallès. Però els dominis del vescomte eren bàsicament rurals i un dels seus elements més destacats devia ser el castell de Montsoriu, que a vegades complementava el seu nom. L'any 1038, els vescomtes fundaren no gaire lluny d'allí, a Breda, un monestir que serviria de sepultura per a alguns membres de la nissaga. La mort prematura d'Arbert Amat a qui s'esmenta en la famosa primera convenença entre el comte d'Urgell, Ermengol, i el comte de Barcelona, Berenguer Ramon, va convertir en successora dels honors vescomtals la seva germana Ermessenda, ca-

sada amb Guerau de Cabrera, des de com a mínim l'any 1032, fundadors tots dos del monestir de Breda.

La vescomtessa Ermessenda, sens dubte tenia honors pels comtes a la mateixa ciutat de Girona, probablement la torre esmentada l'any 1054. En el seu jurament de fidelitat a Ramon Berenguer I, fet pels volts de 1041-1044, es comprometia a cedir la potestat dels castells de Blanes, Argimon, Cabrera i les torres i fortalises que tenia a la ciutat de Girona, *castells i torres* en el que oferia poc després a la comtessa Almodis. El seu fill i successor, el vescomte Ponç Guerau, va protagonitzar uns juraments de fidelitat molt semblants als de la seva mare envers els comtes de Barcelona, amb una reserva del que tenia a Girona per la comtessa Ermessenda. El jurament de Ponç Guerau a la comtessa Almodis és quasi idèntic al de la seva mare, i s'hi tornava a oferir la potestat dels castells i torres de Girona. La mateixa fórmula amb poques variants es retroba en els juraments de Ponç Guerau o del fill d'aquest, Guerau Ponç II, al comte Ramon Berenguer III a principis del segle XII. Però el casament de Ponç de Cabrera amb la filla i hereva d'Arnau Mir de Tost va propiciar que la família abandonés parcialment els seus interessos gironins per centrar-se en els seus dominis urgellesos, i la canònica d'Àger es convertí en la seva fundació religiosa preferida. Encara que fos per raons més o menys circumstancials, el paper polític dels vescomtes a la ciutat de Girona es va anar debilitant.

El castell de Gironella, com tants d'altres, també estigué confiat a la guarda d'un castlà o bé infeudat a nobles de l'entorn comtal. Ramon Folc de Cardona, en el seu jurament a Ramon Berenguer I i Almodis, es comprometia

a cedir als comtes la potestat de diversos castells entre els quals hi havia el de Gironella. En una data no gaire llunyana feia el mateix Humbert, fill de Gerberga, detentor també del castell de Montpalau. A la darrerria del segle XI, la castlania recaigué en els primers veguers de la ciutat de Girona. En efecte, la primera menció d'un veguer a la ciutat és del 1085: un tal Guillem, veguer, va signar una donació al monestir de Sant Daniel al costat de la comtessa Mahalta. És possible que es tracti del mateix Guillem Ramon, a vegades dit *de Gironella*, que apareix en diversos documents del primer terç del segle XII. En el seu testament del 1134 Guillem Ramon transmetia al seu fill i hereu Ramon la castlania de Gironella a més dels feus que tenia pel comte així com la vegueria. El pare de Guillem, Ramon Oliba, era un personatge de l'entorn comtal, i tot i que en un document del 1071 se l'esmentés amb l'apel·latiu *de Gironella* no es diu mai que fos castlà d'aquest castell. En el seu jurament de fidelitat als comtes Ramon Berenguer I i Almodis no s'esmenta tampoc Gironella. En canvi, el fill de Guillem Ramon, Ramon de Gironella, apareix documentat com a veguer i castlà de Gironella, a mitjan del segle XII i, per tant, podem deduir que el pare tingué èxit en la transmissió al fill d'aquest decisiu càrrec del poder comtal a la ciutat de Girona. És Ramon de Gironella qui, per exemple, va presidir les sessions de Girona i Palafrugell per a la redacció de l'inventari del domini comtal del 1151 que coordinava Bertran de Castellet.

Per tant, la castlania de la principal fortalesa de la ciutat de Girona fou l'embrió del càrrec de veguer. Del testament de Guillem Ramon es pot destacar també que deixés

muller i fills sota la potestat i defensa del comte, els seus altres senyors i tots els ciutadans de Girona, nobles, clergues i laics, i aquesta és una de les primeres mencions de l'expressió *omnium civium Gerunde* en la documentació escrita conservada. Els Gironella eren indubtablement una de les principals famílies de la ciutat, però sobretot com a representants del comte davant de la comunitat. El seu estatge principal situat en un enigmàtic lloc anomenat Clusella i un extens domini rural mostren com encara era la terra la principal font de poder i riquesa dels més distingits habitants de Girona.

Durant aquest període, els bisbes de Girona van mantenir el seu arrelament a la ciutat i la seva posició dominant en la societat urbana. A la ciutat mateix els bisbes posseïen una part important del sòl urbà a més d'alguns drets antics sobre els mercats i la moneda. Els comtes tingueren prou cura de subratllar el seu paper de protectors dels bisbats. En successius testaments, els comtes disposaren del bisbat de Girona com si fos el seu honor i el transmeteren en herència, juntament amb el comtat. Així consta en els testaments de Berenguer Ramon del 1032, Ramon Berenguer I del 1076 i Ramon Berenguer III del 1131. Ramon Berenguer I també incloïa el bisbat de Santa Maria, seu de Girona, en la seva aportació dotal a la comtessa Almodis, l'any 1056. I el bisbat consta regularment entre els principals drets dels comtes que els nobles s'obligaven a defensar en els juraments de fidelitat. No és casual, per tant, que encara a principis del segle XI s'atribuís als comtes l'elecció de Pere Roger, germà d'Ermessenda, com a bisbe. Tots els seus successors, fins a la fi del segle XII, van ser fills de llinatges nobiliaris.

Tot i això, la reforma gregoriana va contribuir a redefinir les relacions entre la noblesa i l'Església. La mateixa comtessa Ermessenda cap al final de la seva vida va *retornar* al bisbe Berenguer Guifré les esglésies, feus i alous que tenia de la seu episcopal. Poc després, l'any 1068, i en presència del llegat pontifici, tenia lloc a Girona un concili dedicat a impulsar la Pau i Treva de Déu però també els principis de la reforma pel que fa a la concessió de dignitats eclesiàstiques i la gestió dels seus dominis i drets parroquials. Un concili que fou seguit de poc per un altre, també presidit per un llegat pontifici, l'any 1078.

Prèviament, però, s'havia reformat el Capítol de la seu. L'any 1019, amb motiu d'una solemne reunió de bisbes i abats, i amb el consentiment de la comtessa Ermessenda i el seu fill Berenguer, es va decidir la construcció de l'edifici de la canònica i dotar-la d'un domini propi, segregat del que es reservava al bisbe o mensa episcopal. Almenys inicialment, bona part del domini de la canònica se situava, com el del bisbe, fora de les muralles de la ciutat. Un important document del 1068 fa un petit inventari de totes les donacions que des de la seva fundació havien contribuït a bastir el domini canonical. Els canonges procedien de famílies nobles de la diòcesi amb interessos propers als de la canònica. Les dignitats eclesiàstiques de la seu episcopal, com per exemple el cabiscol o el sagristà i d'altres van disposar també de béns, aquest cop situats dins de la ciutat, al *servei* de la seu episcopal. Però, per exemple el testament del cabiscol Ponç, del 1064, ens mostra un riquíssim personatge que tenia un domini en part format per cases a la ciutat, però també amb terres al pla de Girona i més

lluny. La presència d'aquesta elit eclesiàstica a la ciutat va ser decisiva per a la formació de persones familiaritzades amb la gestió, un element útil per a la configuració de les estructures polítiques locals.

A diferència d'altres ciutats catalanes medievals, com per exemple Vic, els bisbes a Girona no tenien jurisdicció dins del perímetre urbà, que era del comte i després del rei. Només podem intuir un intent de bastir una jurisdicció episcopal al nord de la ciutat, on es documenta un burg des de la darrerria del segle x. Els textos del segle xi utilitzen les expressions burg episcopal, de Sant Feliu o de Santa Maria sense donar gaires pistes sobre la seva concreció urbanística i jurisdiccional. Ara bé, les cases i el territori urbà era en bona mesura propietat de la seu episcopal, encara que aquesta fos cedida a algun eclesiàstic. L'Església n'obtenia uns bons rèdits en forma de censos en diners o en espècie, a més dels drets d'entrada o les taxes de mutació (terços i lluïsmes), seguint les pautes de l'emfiteusí. Segurament el domini urbà de la seu episcopal era més extens que el dels comtes, i aquesta desigualtat tendiria a créixer amb el temps, sobretot perquè el domini episcopal s'eixamplava constantment amb noves donacions i cessions. Però els comtes encara conservaven a la ciutat un patrimoni important. Si ja el 950 el comte Borrell disposava de solars dins dels murs de la ciutat, des del 1007 hi ha diverses referències a la terra comtal, al barri del Mercadal, a l'altra banda del riu Onyar. Per aquest indret passava el rec comtal, també documentat des de l'inici del segle xi, que servia per a moure diversos molins. A l'Areny, és a dir, l'espai situat entre el riu Onyar i la ciutat, el comte

també hi posseïa uns espais que a mitjan segle xii foren utilitzats per edificar-hi una àmplia zona de mercat amb tendes i obradors.

En conclusió, els habitants de Girona a la fi del segle xi vivien sotmesos al poder jurisdiccional dels comtes, molts d'ells ocupaven cases que eren de propietat eclesiàstica i pagaven per això censos i altres drets. Tot i la presència de castells i residències aristocràtiques, bastides aprofitant alguns trams de la muralla, la noblesa obtenia la major part dels seus recursos de dominis rurals i en bona part va tendir a desertar de la ciutat. En canvi, la presència permanent d'eclesiàstics més o menys lligats a la seu episcopal va constituir un element important del dinamisme urbà. Però vers el 1100 i malgrat les transformacions de la població cristiana i jueva de la ciutat, la seva articulació política encara no havia cristal·litzat en unes institucions representatives o de govern pròpies. Els grups de *bons homes* que trobem sobretot en instàncies judicials, en l'adveració de testaments, però també en la cessió d'un alou a la canònica l'any 1054, no poden ser considerats, encara, indicadors clars de la configuració d'una instància representativa de la població gironina.

Bibliografia

- R. D'ABADAL I DE VINYALS. *Els Diplomes carolingis a Catalunya (Catalunya carolíngia)*. Barcelona, 1926-1952, 2 vols.
- R. D'ABADAL I DE VINYALS. *Els primers comtes catalans*. Barcelona, 1978.
- X. ALBERCH - J. BURCH (coords.). *Història del Gironès*. Girona, 2002. [Història de les comarques gironines, 3].
- M. AURELL. *Les noces del comte: matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Barcelona, 1998.
- M. AURELL. "Les avatars de la viduité princière: Ermessende (ca. 975-1058), comtesse de Barcelone", a M. Parisse (ed.). *Veuves et veuvage dans le haut moyen âge*. Paris, 1993, p. 201-232.
- I. BAIGES, G. FELIU I J.M. SALRACH (dir.). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona, 2010.
- TH. BISSON. *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings: 1151-1213*, Berkeley, 1984.
- P. BONNASSIE. *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle x al final del segle xi*, Barcelona, 1979-81, 2 vols.
- J. CANAL, E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA. *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*. Girona, 2003. [Història urbana de Girona, 5-6]
- J. COLL I CASTANYER. "Els vescomtes de Girona", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 30, 1988, p. 39-98.
- A. CONSTANT, "Entre Elne et Gérone : Éssor des Chapitres et stratégies vicomtales (IXe-XIe siècle)", a H. Débax (éd.). *Vicomtes et vicomtés dans l'Occident médiéval*. Toulouse, 2008, p. 169-187.
- L. COSTA (dir.) – J. MAROTO (coord.). *Història de Girona*. Girona, 2006 (2a edició revisada).
- G. FELIU I J.M. SALRACH (dir.). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Barcelona, 1999.
- A. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia: power, order, and the written word, 1000-1200*. Cambridge, 2001.
- J. M. MARQUÈS. *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Barcelona, 1993, 2 vols.
- J. M. MARQUÈS, *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*. Barcelona, 1997.
- R. MARTÍ, "Territoris en transició al Pirineu medieval (segles v-x)", a *La vida medieval als dos vessants del Pirineu. Actes del 3r curs d'arqueologia d'Andorra 1991*. Andorra, 1995, p. 37-83.
- R. MARTÍ. *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona (817-1100)*. Barcelona, 1997.
- R. MARTÍ. "Delà, Cesari i Ató, primers arquebisbes dels comtes prínceps de Barcelona", a *I Congrés d'història de l'església catalana des dels seus orígens fins ara*. Solsona, 1993, vol. I, p. 369-386.
- A. PLADEVALL (dir.). *Catalunya romànica* (vol. 5: El Gironès, la Selva, el Pla de l'Estany). Barcelona, 1991.
- E. PRUENCA. *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*. Barcelona, 1995
- J. RIUS SERRA. "Cartes antigues de Sant Martí Sacosta" a *Analec-ta Sacra Tarraconensia*, 4, 1928, p. 347-394.
- G. ROURA. *Girona carolíngia. Del 785 a l'any 1000*. Girona, 1988. [Quaderns d'història de Girona].
- J.M. SALRACH. *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*. Barcelona, 1978.
- J. M. SALRACH. "Disputes i compromisos entre l'església de Girona i la noblesa: Notes d'unes difícils relacions. Segles XI i XII", a *Anuario de estudios medievales*, 29, 1999, p. 927-958.
- S. SOBREQÜES i altres. *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*. Barcelona, 2003, 2 vols. [Catalunya carolíngia, 5]